

Bagi Zoltán Péter

Adolf von Schwarzenberg a hadvezér¹

A tizenöt éves háborúban a keresztény hadsereg nem alkotott egységes szervezetet. A különböző felségjogon felfogadott, különböző nemzetiségű katonák hatékonysága, harcértéke is igen eltérő volt. Ezért a bonyolult összetételű had vezetése, irányítása az összecsapásokban és ostromoknál, valamint ellátásuk és mindennapjaik megszervezése igen komoly feladatot jelentett abban a korban (is), amiért az *Obrist-Feldmarschall* volt a felelős. A keresztény haderő irányításának, „idegközpontjának” szálai az ő kezében futottak össze. Mai fogalmaink szerint egyszerre tekinthetnénk vezérkari főnöknek és vezénylő tábornagynak, mivel feladatai és funkciói igen szerteágazóak voltak. Nem csupán megszabta ugyanis a hadműveletek egészét, de személyesen vezette, irányította a rábízott katonaságot, így rátermettségétől egy-egy hadjárat sikere függhetett. Részt kellett vennie a haditanácskozásokon, és amennyiben az uralkodó nem nevezett ki az *Obrist-Feldgeneral* mellé közvetlenül helyettest, úgy automatikusan kötelessége lett ezen tisztség feladatainak átvétele is. Az *Obrist-Feldmarschall* a lovasság főparancsnokaként valamennyi lovas egységnek és azok tisztjeinek parancsolt. Ügyelnie kellett mind a lovasságnál, mind pedig a gyalogságnál a katonai igazságszolgáltatás gyakorlására is. A tábor rendjét, fegyelmét és tisztaságát – együttműködve az *Obrist-Profossal* – a tábori rendtartás² pontjai alapján igyekezett fenntartani. Az abban szereplő instrukciók alapján, az *Obrist-Zeugmeisterrel* közösen kijelölte, ellenőrizte a sereg útvonalát és vonulási rendjét. A sereg létszámáról pontos jegyzéket kellett vezetnie. Feladatai közé tartozott, hogy felügyeljen a katonai tábor ellátásában kulcsszerepet játszó markotányosokra együttműködve az *Obrist-Profiantmeisterrel*. Biztosítania kellett a tábori piac és a portékáikat szállító kalmárok védelmét. Köteles volt azt is felügyelni, hogy az árujukat kínálók az élelemrendtartásnak megfelelő áron és mérési csalás nélkül kínálják a táborba hozott cikkeket.

¹ Tanulmányom a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00010/14/2. Szeretnék köszönetet mondani Biacsi Mónikának a segítségéért.

² Leonhard Fronsperger 1573-ban kiadott művében található egy 55 cikkelyből álló tábori rendtartás. *Fronsperger 1573. XIXr.-XXIIIv.* A tizenöt éves háború időszakából egy átdolgozott tábori rendtartás maradt fenn. Mátyás főherceg által kibocsátott tábori rendtartás, 1600. szeptember 1. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1600/9/3.

Az árusításra jogosultaknak engedélyt kellett kiállítania, valamint a büntetésükkel és helypénzükkel kapcsolatos ügyek is hozzá tartoztak, bár ez utóbbi esetben meg kellett egyeznie a főprofossal. A táborhelyeket és azok elosztását az *Obrist-Quartiermeister* segítségével határozta meg. Feladatköréhez tartozott még a hadműveletek megtervezése és levezénylése: a felvonulás- és a csatarend (*Zug- und Schlachtordnung*), az ostromok idején a tüzérség és a sáncok felállításának ellenőrzése, valamint irányítása szintén az *Obrist-Zeugmeister*rel együttműködve. A tábor őrzésének megszervezése és a riadóhelyek kijelölése is hatáskörébe tartozott. Ebbéli feladatában az *Obrist-Rumormeister* segítette.³ Feladatának sikeres ellátásához és az esetleges zsoldos lázadások elfojtásához, illetve letöréséhez egy zászló lovast (*Rehnfahne*) rendelt ki az uralkodó.⁴ Mindezeket figyelembe véve nem csodálkozhatunk azon, hogy maga Schwarzenberg is úgy vélte, hogy a tisztség betöltéséhez egy magasan kvalifikált, hadakozásban jártas személyre van szükség.⁵

Az *Obrist-Feldmarschall*i feladat ellátásához tehát megfelelő katonai ismeretekkel, vezetői adottságokkal és magasabb katonai szemmértékkel rendelkező személyre volt szükség. A prágai udvarban már 1595 szeptemberében felmerült Adolf von Schwarzenberg neve is⁶ Karl von Mansfeld megüresedett tisztségének betöltésére.⁷ Erre azonban ekkor még nem került sor, ám már a következő esztendőben kinevezték a keresztény had *Obrist-Feldmarschall*jává, amely hivatalát 1596. június 15-től látta el.⁸ Majd mivel a korban nem beszélhetünk katonai rangokról, illetve rendfokozatokról, hanem csak egy-egy hadjárat idejére bizonyos feladatok elvégzésével és az ehhez tartozó jogokkal felruházott tisztségekről még három alkalommal, 1598-ban, 1599-ben és 1600-ban töltötte be ezt a pozíciót.⁹ De még térjünk vissza röviden az 1596. esztendőhöz. A hadjárat vezetésével, mint *Obrist-Feldgeneral* megbízott Miksa főherceg ugyanis május 16-án azt javasolta az uralkodónak, hogy *Obrist-Feldmarschall*á Melchior von Redernt nevezzék ki. Schwarzenbergnek pedig az *Obrist-Zeugmeisterséget*

³ ÖStA KA Zentralstelle (ZSt) Sonderreihe Bestellungen (Best.) 597/1598.; ÖStA KA AFA 1598/7/4; *Schwendi* 1594. 142-154. o.; *Meynert* 1854. 116-118. o.; *Redlich* 1954. 233. o.; *Pálffy* 1997. 48-49., 159-163. o.

⁴ A *Rehnfahnéról*: ÖStA KA ZSt Sonderreihe Best. 720/1602.

⁵ ÖStA KA AFA 1596/2/4.

⁶ A másik lehetséges jelölt Gianfrancesco Aldobrandini helyettese, Paolo Sforza volt. *Banfi* 1939. 7-9., 17., 29. o.

⁷ ÖStA KA Hofkriegsrat (HKR) Wien Protokoll (Pr.) Expedit (Exp.) Band (Bd.) 194. Fol.: 15v. No. 108.

⁸ ÖStA KA AFA 1596/6/7.; ÖStA KA AFA 1596/12/ad6f.

⁹ ÖStA KA ZSt Sonderreihe Best. 597/1598.; ÖStA KA ZSt Sonderreihe Best. 636/1599.; ÖStA KA AFA 1599/6/6.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Registratur (Reg.) Bd. 205. Fol.: 17v. No. 134.; *Schwarzenberg* 1963. 107. o.; *Pálffy – Perger* 1998. 245-246. o. Az 1600. évi kinevezéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy valószínűleg nem történt meg, hiszen a megállapodás előtt július 29-én Schwarzenberg meghalt. Az azonban biztos, hogy június végén jelezte az Udvari Haditanács felé azon szándékát, hogy tárgyalni kíván a posztról.

szánta.¹⁰ Sajnos pontosan nem tudjuk mi történt (Redern nem vállalta a megbízatást vagy az uralkodó nem egyezett bele öccse javaslatába), de az tény, hogy az Udvari Haditanács által június 15-én kibocsátott levelében a tanácskozássra hívtak között említett Schwarzenberget már, mint *Obrist-Feldmarschallt* említik.¹¹ Az eredetileg Miksa által neki szánt tisztséget pedig Johann Pernsteinnel töltötték be.¹² Redern pedig mint a *Hoffahne* felett parancsnokló *Hofmarschall* és a mezei hadhoz rendelt haditanácsos vett részt a hadjáratban.¹³

Hogyan tudott Schwarzenberg megfelelni mind a tisztségéből fakadó nehézségeknek, mind pedig az előre meghatározott stratégia elvárásoknak, elveknek?

Mindenekelőtt ki kell emelnem, hogy a rendelkezésére álló bármilyen kis létszámú erővel igyekezett még az oszmán főserég hadszíntéren való megjelenése előtt eredményeket elérni. Ennek egyik lehetséges módja az volt, hogy az addig jószerivel holtidőnek tekintett tavaszi, késő őszi és téli hónapokra is kiterjesztik a hadakozást. A tizenöt éves háború folyamán több olyan szakvélemény is készült, amely egyrészt stratégiai, másrészt finansziális¹⁴ okokra hivatkozva azt javasolta, hogy az udvar tartson mezei csapatokat szolgálatában télen és tavasszal is. Ezek aztán még az oszmán főserég magyar területre érkezése előtt, illetve eltávozása után hadműveletekbe kezdhettek volna. A hadjárat megkezdésének időpontjára a tavaszt, egészen pontosan április hónapot javasolta Geizkofler az 1597 januárjában II. Rudolphhoz eljuttatott jelentésében. Karl von Liechtenstein 1601 késő őszen készült tervezetében szintén ezt az időpontot találta a legalkalmasabbnak a hadakozás elkezdésére.¹⁵ Egy hónappal későbbre – tehát májusra – javasolták a következő évi hadjárat kezdetét az 1600. december 12-én és 13-án Bécsben tartott haditanácskozás résztvevői.¹⁶ Általánosságban a hadműveletek tavaszi megkezdése mellett foglalt állást Prépostváry Bálint egri főkapitány, aki 1594. január 24-i keltezésű tervezetében az Esztergom, Hatvan, majd ezen várak elfoglalása után Buda és Pest ostromának megkezdését, lehetőség szerint, minél hamarabbi időpontban tartotta célszerűnek, mivel „az teöreök chazar derek hada Zinan Passa melle az arpa eresnek eleötte el nem érkezhetyk.”¹⁷ A Belső-Ausztriai Haditanács elnöke, Hans Friedrich von Trautmannsdorf 1601 februárjában készített szakvéleményében azt javasolta, hogy Ferdinánd főherceg a Kanizsa elleni hadjáratot minél hamarabb indítsa meg, mert az

¹⁰ ÖStA KA AFA 1596/5/ad41e.

¹¹ ÖStA KA AFA 1596/6/7.; ÖStA KA AFA 1596/12/ad6f.

¹² ÖStA KA AFA 1596/12/ad6f.

¹³ ÖStA KA AFA 1596/12/ad6f.

¹⁴ Heischmann 1925. 27-50, 101-105, 109-111. o.

¹⁵ Heischmann 1925. 34, 39. o.

¹⁶ ÖStA KA AFA 1600/12/7.

¹⁷ Tóth 2004. 9. o.

oszmán csapatok a gabonaérés előtti élelmiszerhiány miatt csak nehezen tudnának a vár felmentésére indulni.¹⁸Hasonló módon, a hadjárat korai megindítását vélték célszerűnek az 1595. január 3-i, illetve az 1602 februárjában keltezett emlékiratok névtelen összeállítói,¹⁹ valamint az V. Pál pápa kezdeményezésére elkészített Szent Liga tervezet is, amely azonban már a Bocskai István hajdúi elleni támadást javasolta erre az időszakra.²⁰

Nicolaus Gabelmann egy szeptember 6-i emlékiratában Mátyás főherceget és az Udvari Haditanács tagjait a hadműveletek folytatásáról, azaz Buda még azévi, késő őszi, kora téli ostromának szükségességéről kívánta meggyőzni. Az iratban tehát pontokba szedve összegyűjtötte az ezt ellenzők véleményét, majd tételesen és példákat hozva igyekezett ezeket megválaszolni és a kétkedőket meggyőzni és befolyásolni. A hatodik pontból kiderül, hogy az ellenzők későinek tartották már az időt a hadjárat további folytatásához. Gabelmann válaszában kétszer is kitért erre a kérdésre. Egyrészt megfogalmazása szerint „télén is sok minden történhet, és nyolc napot a harcmezőn maradni nem lehetetlen, az ellenségnek pedig ehhez semmi kedve”. Másrészt kifejtette, hogy „két hónap hosszú idő, és ahol ennyi ezer fej és kéz együtt van, [ott] semmi sem lehetetlen, ami emberi.”²¹

Talán meglepő, de tény és teljesen ésszerű szándéknak tekinthető, hogy az Oszmán Birodalom hadvezetése is szerette volna a már említett július és október vége közötti mintegy négy hónapos hadjáratot kitolni, valamilyen módon kitágítani. Ennek egyik lehetséges módoszatának tekintették, hogy a főszereg egy része, nem egyszer pedig a tatár csapatok is vagy a hódoltság, vagy az azzal szomszédos tartományok területén vonult téli szállásra.²²Másrészt magára a hadműveleti idő kiterjesztésére is történtek javaslatok. 1597. szeptemberének végén és októberének elején Szaturdzsi Mehmed ötödvezírt, magyarországi szerdárt egy Esztergom elleni támadásra a következőképpen igyekeztek rávenni: „mivel Kászim napjáig is van idő, de meg utána lesz a kis nyár s mivel az ellenség az évben nem nagy számú, azért insallah! ha ellene indulnak, sikerül azt elfoglalni.”²³Szamosközy István pedig lejegyezte, hogy a székesfehérvári csatából (1601. október 10-15.) megfutott janicsárok egyebek mellett a

¹⁸ Antonitsch 1975. 291. o.

¹⁹ ÖStA KA AFA 1595/13/1; Heischmann 1925. 43. o.

²⁰ Vocelka 1985. 232-233. o.

²¹ ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) Fasc.: 127. Fol.: 47r-55r.

²² *Kjátib Cselebi* 1916. 200-388. o., passim; *Pecsevi* 1916. 71-193. o. passim.; *Szakály* 1981. 150. o.; *Szakály* 1983. 664. o.; *Tóth* 1985. 770. o.; *Ivanics* 1994. 140-148. o.; *Tóth* 2000. passim.; *Varga* 2009. 169. o.

²³ *Kjátib Cselebi* 1916. 269. Ibrahim Pecsevi tarikhjában ugyanerről a következőket írta: „mivel Kászim napjához még húsz napnál több volt hátra, azért az időjárás kedvezőre fordulását türelemmel várták.” *Pecsevi* 1916. 141. o. Meg kell jegyezni, hogy *Kjátib Cselebi* már az 1593. évről szóló leírásában is említést tett erről az úgynevezett „kis nyárról.” *Kjátib Cselebi* 1916. 211. o.

következőket ígérték Jemiscsi Hasszán nagyvezírnek: „Kazim-giun, azaz Szt.-Demeter nap után tizenötöd napig minden esztendőnként tovább vetjük az hadakozás napját, úgy hogy senki ez meghatározott napig az császár [ti. a szultán] hadakozásától meg ne vohassa magát.”²⁴

Megállapítható azonban, hogy 1594-et követően azonban a keresztény seregek sem indítottak tavasszal hadjáratot. Hiába is terveztek volna bármit. Egyrészt az időjárás és annak a környezetre gyakorolt hatása nem tette lehetővé a nagyobb seregek mozgását, mint ahogyan ezt Istvánffy 1598. évre vonatkozóan lejegyezte: „mind az egész télen arra figyelmezzenek, seregeket mustrálván és próbálván, és amely szükségesek valának, idején megszerezvén. De a térdig érő hó mind az egész télig tarta, tavasz elején pedig elolvadván s esővel megegyeledvén, az utakat igen akadályosokká s alkalmatlanokká tette vala, úgyhogy az had az telelőhelyekről ki nem vitethetnék.”²⁵ Másrészt – az oszmán seregekhez hasonlóan – a keresztény hadak is lassan gyülekeztek, késve, nyár végére vagy az ősz kezdetén érkeztek meg a hadszíntérre. Így csak azok a már leharcolt erők álltak rendelkezésre, amelyeket az Udvari Haditanács nem oszlatott fel vagy nem vonultak haza, és a Magyar Királyságban vagy az azzal közvetlenül szomszédos örökös tartományokban teleltek ki. Schwarzenberg tehát a tavaszi hónapokban ezeket a csapatokat vethette be kisebb akciók végrehajtására, azaz a Bécset fenyegető vagy a Budát védelmező erősségek elfoglalására. Három, a *Fuggerzeitung*ban található 1598 májusában keltezett híradásban azt olvashatjuk, hogy hozzávetőlegesen 10 000 lovassal és gyalogossal Székesfehérvárra akart támadni. Katonáival május 12-én korán reggel ért oda, ám az őrség észrevette őket. Heves összecsapás vette kezdetét, amelyben a császári-királyi csapatok az oszmán katonaságot a hídig visszaüldözték, és majdnem betörték a külvárosba is. A menekültek annyira összetorlódtak, hogy sokan közülük a hídról a vizesárokba estek és ott pusztultak. Schwarzenberg azonban ennek ellenére sem vállalkozhatott az ostromra, így a másnapi újabb felderítőszemle után elvonult hadaival.²⁶

Schwarzenberg egy évvel később újra már tavasszal, egészen pontosan április közepén hadba indult katonáival. Egy 1599. április 20-án Esztergomból küldött jelentés szerint 8000 fős hadával április 16-án indult el, hogy meglepetésszerű támadást intézzen Buda ellen. A vár őrsége azonban tudomást szerzett a keresztény csapatok közeledéséről, így Schwarzenberg, Pálffy és Nádasdy Ferenc úgy határozott, hogy megpróbálnak rajtaütetni a zsámbéki palánkon.

²⁴ *Szamosközy* 1880. 209-210. o.

²⁵ *Istvánffy* 2009. 293. o.

²⁶ Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) *Fuggerzeitungen Codex (Cod.) 8971. Fol. 276v., 281r., 283r.*

Ez a tervük sikerrel járt, így rövid kézítása után bevették, majd felrobbantották a Budát nyugati irányból fedező kis erősséget.²⁷

Három héttel később ismét Székesfehérvár támadásának célpontja. 1599. május 9-én hozzávetőlegesen 12 000 főnyi seregével Komáromból a mocsár közepén elhelyezkedő város alá vonult, ahová másnap hajnali 2 órakor érkezett meg. Csakhamar a két külváros mindkét kapuján sikerült a keresztény katonáknak benyomulni. Álmukban lepték meg az őrséget és közülük mintegy 100-at levágtak, a többi pedig a belsővárosba menekült. Akiknek ez nem sikerült, azok pedig fogságba estek. Székesfehérvár egészét azonban a védők ellenállása és lélekjelenléte miatt tudta elfoglalni a keresztény katonaság. Schwarzenberg ezt látva szabad rablást engedélyezett a két külvárosban, majd fel is gyűjtatta azokat, és délután 2 órakor el is vonult.²⁸

A tavaszi támadásai közül azonban minden tekintetben Győr 1598. március 29-i visszafoglalása emelkedik ki. A sikerrel egyrészt Bécs közvetlen fenyegetettsége egy esetleges oszmán ostromtól megszűnt és lehetőség nyílt újra arra, hogy a keresztény erőket az udvar által megszabott stratégiai cél, Buda elfoglalására rendeljék.

Másrészt a támadás érdekességét és egyben Schwarzenberg tudását és rátermettségét mutatja, hogy az egész akció egy előzetesen általa elkészített haditerv alapján ment végbe. Az uralkodó az 1597-ben immáron végvidékké vált Bécs védelmének megszervezésére és kiépítésére újra a magyarországi hadszíntérre rendelte.²⁹ II. Rudolf döntésének okáról Istvánffy Miklós a következőképpen számolt be: „az császár az öccsével, Maximiliánnal és Swarzenburggal beszélvén, minden mesterséggel és hatalma erejével, semmi költségek miatt attól el nem rettenvén, Győrnek visszavételére igyekeznék. Pálffy is hozzáhívattatni javallá.”³⁰ Ezen a Prágában 1598 januárjának közepén tartott haditanácskozáson a Győr elleni támadás igen részletes, a csapatok feladatainak szintjéig kidolgozott haditervét, amelynek ötlete állítólag Giorgio Bastától származott,³¹ Schwarzenberg és Pálffy terjesztette az uralkodó elé.³² Az új kutatások tükrében azonban tudjuk, hogy Schwarzenberg már két esztendővel korábban is tervezte Győr tavaszi megtámadását. 1596. február 5-én Prágában az uralkodó elé terjesztett egy tizenkét pontból álló feliratot, amelyben részletesen kifejtette

²⁷ *Hatvani* 1859. 104-105. o.; *Tóth* 2000. 298-299. o.; *Ortelius* 2002. 166v-167r

²⁸ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8972. Fol. 473r-v., 488v-489r.; *Hatvani* 1859. 106. o.; *Tóth* 2000. 299. o.

²⁹ ÖStA HHStA MEA RA Fasc. 95.a Fol.: 84r-v.; ÖStA KA ZSt Sonderreihe Best. 520/1597.; *Veltz* 1902. 181. o.; *Schwarzenberg* 1963. 105. o.; *Hummelberger – Peball* 1974. 34-42. o.; *Pálffy – Perger* 1998. 245-246. o.

³⁰ *Istvánffy* 2009. 292. o.

³¹ *Veress D* 1993. 90. o.

³² *Tóth* 2000. 282. o.; *Ortelius* 2002. 143r.; *Istvánffy* 2009. 292. o.

elképzeléseit a háború megvívásával kapcsolatban. Ennek nyolcadik pontjában feltette a kérdést: Győrt vagy más erősségeket, vagy esetleg magát Budát támadják-e meg a tavasz kezdetén az általa a hadjáratához szükségesnek tartott hadak. A maga részéről úgy vélte, hogy előbbi megostromlása könnyebben megtörténhetne. Győr elestével pedig a környező várak ellenállása is meggyengülne. Az udvarban a Buda elleni támadás támogatói azt hozhatták fel tervezete ellen, hogy a Magyar Királyság egykori székvárosának elfoglalásával Győr is elveszne az Oszmán Birodalom számára. Schwarzenberg azonban ez ellen egy régi hadvezérektől vett szabállyal érvelt: mindig igyekezni kell azon, hogy a saját sereg háta szabadon maradjon.³³ Tehát lehet, hogy az ötlet Bastától származott, ám az alapkoncepciót, azaz Győr kora tavaszi megtámadását már 1596 februárjában az udvar elé terjesztette.

Abban a ritka és szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a győri rajtaütés tervezete fennmaradt, így lehetőségünk van betekinteni Schwarzenberg taktikai elképzelésébe. Eszerint mikor Győr alá érkeztek a kiválasztott csapatok először minden, a támadáshoz szükséges hadszert le kellett pakolniuk és készenlétbe állítaniuk. Jean de Vabacourt-nak 100 jól felszerelt és hadianyagokkal jól ellátott katonájával kellett előre nyomulnia, hogy néhány emberével a kisebbik petárdát az első kapu rácsozatára akasszák és felrobbantsák. Mihelyt ez megtörtént, az építőmesternek, Jerôme le Marche hadmérnöknek kellett egy szekérre helyezett nagy petárdát néhány emberével a kapuhoz tolnia és ott rögzítenie. Ennek sikeres felrobbantása után Vabacourt-nak és válogatott katonáinak be kellett nyomulnia a kapuba és megszállnia azt egészen a túlsó boltívéig. A terv szerint tekintet nélkül arra, hogy az őrség itt hevesen ellenáll-e vagy sem, megerősítésére Jean de Overbroucknak két vallon és két francia zászlóval kellett benyomulnia a végházba. Feladatuk azonban nem csupán Vabacourt katonáinak megsegítésére korlátozódott. A haditerv ugyanis úgy rendelkezett, hogy a két parancsnoknak együttműködve a jobb kéz felé eső széles utcákat kellett biztosítani egészen a jobboldali térig.

Vabacourt és Overbrouck katonáit újabb két-két zászló vallon és francia gyalognak kellett követnie, akiknek mielőtt a kapun benyomultak az első utcában jobbra kellett fordulniuk, és a városba a piactérre nyomulniuk. Ezt el kellett foglalniuk és megtartaniuk.

A vallon és francia katonaságot a támadásban a magyar gyalogosnak kellett követnie. Feladatuk szerint előbb jobbra és balra kellett előretörniük, és a lehető leggyorsabban a Magyar- és a Császár-bástyákat, valamint a közöttük húzódó falakat elfoglalniuk és

³³ ÖStA KA AFA 1596/2/4.

megtartaniuk. Amennyiben sikerrel jártak, akkor pedig az összes falat. Őket de Lopez spanyol kőrasszír vagy vértés kompániája követte volna. A haditerv értelmében a magyar gyalogságot kellett segíteniük a falak megszerzésében és megtartásában.

Az erődvárosba elsőként betörő csapatoknak tehát jobb kéz felé kellett előretörnie és biztosítani a már megszerzett területeket. A haditerv értelmében a következő lovas kompániának, amely Germanico Strassoldo parancsnoksága alatt állt, mihelyt a felrobbantott kapun át benyomult Győrbe bal kéz felé kellett fordulnia, és a Bécsi-kapu irányába támadnia. Az itt elfoglalt területet pedig Schwarzenberg további parancsáig tartania, és a védők esetleges ellentámadását minden eszközzel megakadályoznia.

A terv szerint Strassoldo lovasait kellett követnie a többi francia és vallon katonának, valamint az összes német gyalogosnak. Ez a katonaság már közvetlenül Schwarzenberg parancsnoksága alatt állt. A támadás vezetője azt tervezte, hogy a többi vallon, francia és német gyalogsággal a térre vagy a piactérre vonul, hogy onnan bármelyik beosztott parancsnokának a segítségére lehessen, akár az előretörésben, akár a védők ellentámadásának megakadályozásában.

Schwarzenberg katonáit Hugne lovas kompániájának kellett követnie. Nekik is a térre kellett sietniük, hogy előbbiekkal együtt elfoglalják és tartásuk az. Az utánuk benyomuló Carlo Verleinenek és lovas kompániájának pedig már az erődváros Fehérvári-kapujával átellenben fekvő Vizi-kapuig kellett a fal és a házak között előretörnie. Emellett azt is feladatuk kapta, hogy mindenütt, ahol csak észreveszi, hogy a védők gyülekezzenek vagy csapatba verődjenek, azt megakadályozza. Mindeközben Pálffyknak pedig huszárjaival a három másik lovas kompániával az erődváros előtti területet kellett megszállnia és őriznie.

Schwarzenberg a tervezet szerint parancsba kívánta adni, hogy a benyomuló katonák ne fosztogassanak és raboljanak a házakban, nehogy e miatt fulladjon kudarcba a rajtaütés. Siker esetén a zsákmányból minden katona egyenlő arányban részesült volna. A szekereket pedig a végház előtti mezőn kellett hagyniuk az oda rendelt lovasságnál, ahonnan további parancs nélkül nem mozdulhattak el.³⁴ Az uralkodó, illetve az Udvari Haditanács elfogadta Schwarzenberg javaslatát, így a még 1595-ben a magyarországi hadszíntérre érkezett hadvezér rögtön „munkához is látott.”

³⁴ ÖStA HHStA H AA Fasc. 133. No. 22. Fol.: 96r-97v.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 195r-196v.; Pálffy 1999. 221. o.; Tóth 2000. 284. o.; Ortelius 2002. 143v-144r.

A Fugger családhoz február 9-i dátummal az a hír érkezett Bécsből, hogy Schwarzenbergnek II. Rudolf parancsa értelmében Esztergomba kell utaznia, hogy ott a végvidéki katonasággal egy titkos hadműveletet hajtson végre.³⁵ Mindeközben megkezdődött a hídelemek, ostromlétrák, mozsarak és petárdák előkészítése a rajtaütéshez. Utóbbiak közül la Marche jelentése szerint már február 23-án elkészült tíz darab, amit a legnagyobb csendben kellett a hadszíntérre szállítani.³⁶ A *Fuggerzeitung*ban fennmaradt egy 1598. március 14-i dátummal Esztergomból küldött Pálffy jelentés, amelyben az állt, hogy Schwarzenberggel együtt készíti elő a támadást, amely rendben halad.³⁷

Ahogy arról Ortelius és Istvánffy is említést tesz, a rajtaütés vezetői nem feledkeztek meg a felderítésről sem. Utóbbi minderről így számolt be: „bizonyos kémektől s raboktól és parasztemberektől, kik jönnek s mennek vala, a városnak kapui s bástyák állapotja, s az ellenség száma, az utak, ösvények, hidak, azokon bejárási és több dolgok felől, melyek mind az városban, s mind kívől szükségeseknek lenni láttatnak vala tudakozni, amelyeket eszekbe kell vala vennie, elméjékbe befoglalni nem szűnnek vala.”³⁸

Joggal merülhet fel bennünk a kérdés, hogy ha ilyen jól haladtak az előkészületek, akkor miért csak március végén hajtották végre az akciót? Ennek – jelen tudásunk szerint – egyetlen komoly oka volt: a már említett zord, hadakozásra alkalmatlan időjárás. Az 1598. évi *Fuggerzeitung*ban fennmaradt két jelentés, amely erről számolt be. A Bécsből február 9-én küldöttben az szerepelt, hogy olyan nagy hó esett, hogy az emberek nem tudtak a városokból és a mezővárosokból kimozdulni.³⁹ Pálffy március 14-i esztergomi jelentésében pedig szintén fontosnak tartotta lejegyezni, hogy a nagy hó, majd pedig a víz volt az, ami megakasztott mindent. Ez volt az oka annak, hogy csendes az egész végvidék.⁴⁰

Március közepétől azonban jobbra fordult az időjárás, és a folyók magas vízállása is apadhatott, hiszen Schwarzenberg megparancsolta a bécsi hadszertárnoknak, Hans Albrecht Freiherr von Sprinzensteinnak, hogy március 20-án éjféltre a rendelkezésre álló hadsereket

³⁵ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 91v.

³⁶ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 201. Fol.: 193r. No. 95.; *Kalmár* 1961. 82. o.; *Pálffy* 1999. 221. o., *Tóth* 2000. 282. o.

³⁷ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 152r.

³⁸ *Ortelius* 2002. 143r.; *Istvánffy* 2009. 293. o.

³⁹ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 91v.

⁴⁰ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 152r.

rakassa hajóra és indíttassa el Komáromba.⁴¹ Ezek beérkezésével minden készen állt a rajtaütés végrehajtásához.

Hadvezéri képességeit pedig még inkább kidomborítja, hogy a haditervet nem csupán végrehajttatta katonáival, hanem egy igen kritikus pillanatban annak módosítását is hajlandó volt megtenni. Schwarzenberg a tervben meghatározott csapatok benyomulását követően Thököly Sebestyénnel a felrobbantott kapu boltozata alatt állt katonáival, hogy szükség szerint segítséget küldhessen oda, ahová kell. A robbanás hangjára a szállásain alvó őrség felriadt. Pecsevi szerint „benn a várban ki részegen, ki pedig ópiumtól bódultan gondtalanul feküdt. Mihelyt a balesetről értesültek, a hitetleneket két oldalról megtámadták.”⁴² Ellenállásuk Schwarzenberg jelentése szerint is igen heves volt.⁴³ Mahmud pasa vezetésével az őrség kezdte kiszorítani a vallon, lotaringiai és francia, valamint a magyar katonaságot is az erődváros belsejéből, jelentős veszteségeket okozva nekik. Ahogy Istvánffy megfogalmazta: „oly balgatag vakmerőség dühösségével az mieinkre rohanának, hogy ötszázat megfutamtatnának, s ottan-ottan még mások odafutamodván, az mieinket három ízben ismét megfutamtatva, az kapu felé gyalázatosan hátra üznék.”⁴⁴ Ekkor Thököly javaslatára Schwarzenberg üzent a még a falakon kívül álló Pálffyknak, hogy azonnal nyomuljon be a bajbajutottak megsegítésére. Lovassága azonban vonakodott harcba szállni, „mivel az éjtszakai s kétséges dologban mulatozni láttatnának.”⁴⁵ Pálffy azonban jó példával járt elől: leszállt lováról és futva indult el a Fehérvári-kapu felé. Magyar és német lovasok követték példáját, és ezzel meg is fordították a küzdelem menetét. Az őrség ellenállását azonban így is csak nehezen tudták megtörni.⁴⁶

Schwarzenberg győri rajtaütésének sikeréhez elengedhetetlenül fontosnak tekinthetjük a petárdát.⁴⁷ A Németalföldről származó, ott már több alkalommal sikeresen alkalmazott fegyvert a magyarországi hadszíntéren először Esztergom 1595. évi ostrománál akarták használni. Istvánffy történeti munkájából tudjuk, hogy július közepén Mansfeld egy petárdát akart elhelyeztetni a Víziváros Párkány felőli kapujára, ám az „alkalmatlan és szüntelen eső

⁴¹ *Ortelius* 2002. 143r.

⁴² *Pecsevi* 1916. 143. o.

⁴³ *Hatvani* 1859. 91. o.

⁴⁴ *Istvánffy* 2009. 296. o.

⁴⁵ *Istvánffy* 2009. 296. o.

⁴⁶ ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. Fol. 88r-v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 131. Fol. 147r-150v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 133. Fol. 98r-v.; ÖNB Cod. 8971. Fol. 177r-182v, 192r-193v, 195r-196v, 200r-201v; *Kozics* 1891. 695-701. o.; *Jedlicska* 1897. 646-648. o.; *Tóth* 2000. 284-286. o.; *Ortelius* 2002. 143r-145v.; *Istvánffy* 2009. 294-297. o.

⁴⁷ A fegyverről részletes lásd: *Kalmár* 1961. 77-100. o.; *Kelenik* 1998. 50. o.

esett, s az utakat s az folyóvizet az felette nagy árvíz akadályossá tette volna, az kezdett dolog nemhogy véghezvitetheték, de meg sem próbáltathaték.”⁴⁸ A fegyver valódi magyarországi „debütálására” azonban az 1597. május 22-ről 23-ra virradó éjszakáig kellett várni. Ekkor a Pálffy és Johannes Pernstein vezette magyar, német, vallon és spanyol katonaság sikerrel támadta meg Tatát, petárdával berobbantva az erősség kapuját.⁴⁹ Schwarzenberget ugyan nem tekinthetjük a fegyver első itteni alkalmazójának, ám kétségtávol a magyarországi hadszíntéren a legnagyobb stratégiai jelentőségű sikert ő érte el vele a győri rajtaütés alkalmával. Igaz, a két magukkal vitt petárda közül a kisebbik csődöt mondott, ám a nagyobbik olyan erővel robbant fel Istvánffy szerint, „hogy ... az piacra háromszáz lépésnyire ragadtatván hulladozának [darabjai], az mások azonnal apróra szakadoznának, s oly nagy csattogás lenne, hogy az elszunnyadt s félig aluvó ellenség azzal, mint egy mennydörgéshallással felköltetnének.”⁵⁰

Schwarzenberg a továbbiakban is szívesen használta a fegyvert meglepetésszerű támadásokhoz. Mint ahogyan említettem 1599 áprilisában a Buda elleni rajtaütéshez is elvitetett egy petárdát seregével, ám végül ezt Zsámbék palánkjának kapuja ellen használták fel,⁵¹ majd három héttel később, május 10-én hajnalban a Székesfehérvár elleni támadásban. Katonái hajnali 2 órakor érkeztek meg a város alá, és csakhamar a két külváros mindkét kapuján található rácsot csöndben kinyitották, és petárdát erősítettek rájuk. Jó munkát végeztek, hiszen mindkét kapu felrobbant, majd a keresztény katonák benyomultak és ezeket el is foglalták. Noha a belsőváros kapujának berobbantásához is hoztak egy petárdát, itt már nem jártak sikerrel, mivel a védők a kapuboltozatot sietve feltöltötték.⁵²

Még ugyanezen év, 1599. augusztus 17-én a Buda környékén álló Schwarzenberg Pestet akarta elfoglalni, még hozzá úgy, hogy a város egyik kapuját petárdával felrobbantatja. Az első, 1598. évi alkalommal ellentétben ez a kísérlet azonban nem járt sikerrel, mivel az őrség egy nappal korábban – az ilyen jellegű támadásra már számítva – belülről a kapuboltozatot feltöltötték földdel. A védők ráadásul tüzfegyvereikből olyan hevesen tüzeltek, hogy a

⁴⁸ *Istvánffy* 2009. 198. o.

⁴⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 130. Fol. 11r-17v.; *Jedlicska* 1897. 622-625. o.; *Kelenik* 1998. 51-54. o.; *Tóth* 2000. 267-268. o.; *Ortelius* 2002. 126v-128r.

⁵⁰ *Istvánffy* 2009. 295. o.

⁵¹ *Hatvani* 1859. 104-105. o.; *Tóth* 2000. 298-299. o.; *Ortelius* 2002. 166v-167r

⁵² ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8972. Fol. 473r-v., 488v-489r.; *Hatvani* 1859. 106. o.; *Tóth* 2000. 299. o.

keresztények közül négyen meghaltak és tizenöten megsebesültek veszítve kénytelenek voltak visszavonulni.⁵³

Schwarzenberg azonban nem csupán a rajtaütéseknél, hanem – Mansfeldhez hasonlóan – ostromnál is megpróbálta felhasználni a fegyvert. 1598. október 5-én katonái elfoglalták a Cigány- vagy Basa városának nevezett budai elővárost és felkészültek, hogy támadásukat tovább folytatják a Víziváros ellen. Ruprecht von Eggenbeg, mint a keresztény *Obrist-Zeugmeistere* néhány ágyút tehát oda vontattatott, hogy kapuját szétlövesse. Ugyanezzel a céllal la Marche pedig utasították, hogy ugyanott egy petárdát helyezzen el. A hadmérnökök sikerült is a szerkezetet a kapuig eljuttatni és megkísérelte felerősíteni azt. Ám mielőtt ez megtörténhetett volna az arcán lövés érte, így kénytelen volt sebesülten elhagyni a veszélyes zónát. Az ottmaradt egyik segédje azonban végül sikerrel járt. Felerősítette a kapura a petárdát és meg is gyújtotta, ám a várt hatás elmaradt, mivel a védők addigra – hasonlóan, mint egy esztendővel később Székesfehérváron – belülről már feltöltötték a kapu boltozatát.⁵⁴ A kudarc azonban nem szegte Schwarzenberg kedvét, hiszen október 24-én, immáron (és első alkalommal) Pest ellen próbált bevetni egy petárdát. Ám ismét nem jártak sikerrel, hiszen az ottani őrség időben észrevette a közeledő 1500 gyalogost és 200 lovas, így azok kénytelenek voltak dolgavégezetlenül visszavonulni.⁵⁵ Megállapítható tehát, hogy a fegyver csak rajtaütéseknél, meglepetésszerű támadásoknál lehetett igazán hatásos. Abban az esetben, ha a védők tudomást szereztek a keresztények támadási szándékáról, úgy tudtak ellene védekezni.

Schwarzenberg tudását és rátermettségét mutatja az is, hogy a győri sikert igyekezett kihasználni és rögtön újabb jelentős erősségeket visszafoglalni még az oszmán főserg megérkezését megelőzően. Ezt a célt szolgálta a Budát védő utolsó jelentősebb erősség, Székesfehérvár elleni kudarcba fulladt 1598. májusi rajtaütés is.⁵⁶ A sikertelenség azonban nem szegte kedvét, hiszen egy újabb támadás tervét dolgozta ki. Prágából már június 8-i dátummal az a hír érkezett a Fuggerekhez, hogy Schwarzenberg a következő napon Bécsből a Csallóközbe utazik megszemlélni az újonnan felfogadott katonaságot. Ezt követően pedig újra visszatér Komáromba, hogy ott mindenféle tüzszerszámokat előkészíttessen. A levélírónak arról is tudomása volt, hogy Schwarzenberg egy fontos és veszélyes hadjáratot tervez, ám a

⁵³ *Hatvani* 1859. 121. o.

⁵⁴ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol. 68r-v.; *Tóth* 2000. 289. o.

⁵⁵ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol. 73r.; ÖStA HHStA Staatsabteilungen (StAbt) Türkei I. K 81. 1598. október 27. Fol. 19v.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol. 653r.; *Hatvani* 1859. 101. o.; *Ortelius* 2002. 161v.

⁵⁶ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol. 276v., 281r., 283r.

levél keltének a pillanatában mindössze 7000 katona állt ehhez rendelkezésre, valamint Pálffy 6000 magyar lovasa és gyalogosa.⁵⁷

Végül Komáromból 1598. július 30-án az immáron újra *Obrist-Feldmarschall*á kinevezett⁵⁸ Schwarzenberg vezetésével összesen 10 zászlónyi vallon–francia–lotaringiai gyalogság, Kollonich 1000 lovas lövésze, 700 vallon–francia–lotaringiai lovas (kürasszír és lovas lövész) és 1400 magyar huszár, valamint a 6 kartányból, 4 *Singerin*ből és 6 falkonettből álló tüzérség indult el az újabb hadjáratra.⁵⁹ A sereg tehát átkelt a hajóhídon a Duna jobb partjára és Tata vidékére érkezett. A következő napon délután 5 órakor a 230 fős őrség által védett vár alá érkeztek a császári-királyi csapatok és ott letáboroztak. Mihelyt a katonák felverték a tábort még aznap este néhány sáncásó elkezdte az árkok ásását. Eközben Schwarzenberg és kísérete megszemlélte Tata védműveit. Egy előre kijelölt helyre 33 sánckosarat állítottak fel és hozzáálltak egy áltüzérségi állás kiépítéséhez, hogy a védők ágyúikat oda irányítsák. Az éjszaka folyamán azonban Schwarzenberg a sánckosarakat onnan újra elvitette. Majd egy alkalmas és megfelelő helyen kiépített egy újabb ütegállást, amelybe 6 kartányt és 4 *Singerint* vontattak be. Augusztus 1-én napfelkeltekor minden rendelkezésre álló ágyúval elkezdtek a falak töretését, amelyet megállás nélkül este 6 óráig folytattak, így a tatai őrségnek nem volt ideje helyreállítani a rombolást. Amikor a rés rohamra alkalmassá vált Johann Friedrich von Mörsburg, mert aznap az ő csapatait rendelték a sáncba, négy zászlójának támadást parancsolt, amit ő maga vezetett személyesen. Az első kísérlet azonban kudarcba fulladt, igaz, a német katonák csak kis veszteségeket szenvedtek. A védők közül azonban többen elesetek, mivel sikerült az ostromlóknak egy ágyút a réshez vontatniuk és onnan folyamatosan tűz alatt tartották. A kirendelt katonaság ekkor újra rohamra indult és az ütegen keresztül előrenyomultak. Ez a támadás már sikerrel járt. A katonák betörték a várba és mindenkit, akit ott találtak legyilkoltak. A bég és még néhányan a védők közül megpróbáltak a bástyán leereszkedve elmenekülni, de lelőtték őket. Száztizennyolcan beszorultak egy toronyba az őrség tagjaiból, ám egy kivételével mindet lekaszabolták. Ez utolsónak életét gróf von Öttingen *Hauptmann* mentette meg. Erről a rövid hadjáratról fennmaradt jelentés szerint a keresztények közül csak 30 vagy 40 ember veszett oda. Ezzel szemben a hadjárat egészéről készített iratban az szerepel, hogy Mörsburg katonái közül összesen 80-an estek el. A várban a keresztények negyven kis és nagy ágyút találtak, amelyek közül néhányat még I. Ferdinánd és II. Miksa öntetett. Ezekhez azonban 12 mázsánál több

⁵⁷ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol. 347v-348r.

⁵⁸ ÖStA KA Best. 597/1598.; ÖStA KA AFA 1598/7/4.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol. 436r.; *Schwarzenberg* 1963. 106. o.

⁵⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 110r.; *Ortelius* 2002. 152r.

nem állt rendelkezésükre. Schwarzenberg a hadmérnököknek megparancsolta, hogy a szétlőtt falakat állíttassák helyre és a várarkot tisztíttassák ki. Érdekes kérdés, hány katonát hagytak Tatán az ostrom után. Ortelius szerint Schwarzenberg a várban 40 hajdút és 25 német gyalogost hagyott. Ezzel szemben az 1598. évi hadjáratról készült jelentésben azt olvashatjuk, hogy Tatára 100 huszárt, 200 hajdút és az éppen a táborba érkezett Johann Baptista Pezzen-féle gyalogságból 60 katonát, valamint néhány, a lövegek töltésével és irányzásával foglalkozó *Büchsenmeistert* rendeltek. Emellett a várat ellátták megfelelő mennyiségű munícióval és élelmiszerrel.⁶⁰

A sereg egy napot pihent Tata falai alatt, majd augusztus 3-án még napfelkelte előtt elindult Gesztes irányába. Schwarzenberg pedig néhány huszárt előre is küldött, hogy híreket szerezzenek. A vár őrsége, amely összesen három főből állt, azonban amikor meglátta a magyar katonákat, elmenekült az erdőbe, de előtte megpróbálták felrobbantani az ott felhalmozott puskaport. A falak azonban kisebb sérülésekkel átvészelték a detonációt. Az 1598. évi hadjáratról készített jelentés összeállítója szerint a vár legalább egy napig képes lett volna ellenállni. Gesztesen a keresztények 7 nagy és ugyanennyi fém ágyút, valamint 28 szakállas és 18 hosszú csövű puskát találtak, megfelelő mennyiségű lőporral. Schwarzenberg a várban 75 hajdút hagyott őrségként.⁶¹

A következő napon (augusztus 4-én) Schwarzenberg megindította újra csapatait és az éjszakát egy erdőben töltötték. Augusztus 5-én a sereg megérkezett a Székesfehérvár közelében egy magas hegyen épült Csókakő várához,⁶² ám a nagy hőség miatt az *Obrist-Feldmarschall* aznap már nem akart támadni, hanem az erősségtől távolabb egy kút közelében táboroztatta le eltikkadt katonáit. A következő nap⁶³ hajnalán azonban Schwarzenberg a hajdúkat és a vallon lovasokat felderítésre vagy rajtaütésre küldte. Az őrség azonban úgy megijedt ettől a katonaságtól, hogy a rájuk bízott várat felgyújtották és – hasonlóan gesztesi bajtársaikhoz –

⁶⁰ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 109r-111r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 55r-v.; ÖStA KA AFA 1598/8/2.; ÖStA KA AFA 1598/8/ad3.; ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 1598. augusztus 2. Fol. 2r-3v.; *Tóth* 2000. 287. o.; *Ortelius* 2002. 152r.

⁶¹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 56r-v.; ÖStA KA AFA 1598/8/2.; ÖStA KA AFA 1598/8/5.; *Tóth* 2000. 287. o.; *Ortelius* 2002. 152r-v.

⁶² Meg kell említenem, hogy a rövid hadjáratról készült iratban Csókakő helyett Szokoly (?) név szerepelt. ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v.

⁶³ A rövid hadjáratról készült irat szerint ez augusztus 5-én történt, és a továbbiakban is minden eseményt egy, majd két nappal korábbra datál. ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v.

elmenekültek. Schwarzenberg Csókakő további védelmére 100 hajdút rendelt, akik azonban mikor már nem akartak tovább szolgálni elhagyták és felrobbantották a várat.⁶⁴

Az *Obrist-Feldmarschall* augusztus 6-án a csókakői táborból azt jelentette a császárnak, hogy seregét Veszprém, majd Palota ellen fordítja, mivel hírek érkeztek mindkét helyről hozzá, hogy az ottani őrség asszonyait, gyerekeit és vagyonát próbálja menekíteni.⁶⁵ Schwarzenberg tehát a következő napon elindult az utóbbi vár irányába. Ezt megelőzően azonban 500 hajdút és 200 huszárt küldött a sárréti mocsárvilágon átvezető utak biztosítására, hogy a székesfehérvári oszmán katonaság ne lephesse meg a Székesfehérvár és Palota között félúton táborozó seregét.⁶⁶

A keresztény sereg augusztus 8-án⁶⁷ érkezett meg Palota alá, amelynek bár őrsége kicsiny volt (állítólag alig volt több 40 főnél) mégis ellenállásra készült. Még néhány lövést is leadtak, hogy így tartsák távol Schwarzenberg katonáit. Az *Obrist-Feldmarschall* azonban még azon a napon a tüzérségét felvonultatta és lövetni kezdte az erősséget 9 löveggel. A védők hamarosan három katonát kiküldtek, akik megállapodtak Palota feladásáról. Ennek értelmében a *dizdár* (*Burggraf*) átadta az erősség kulcsát, az őrség pedig megtarthatta oldalfegyvereit és ruháit. A kivonulókat a keresztény lovasság Székesfehérvárra kísérte. Még a tárgyalások alatt túszként Schwarzenberg három tisztjét beküldte a várba, hogy írják össze az ott található tüzérséget és muníciót. Jelentésük szerint összesen 14 ágyú állt a védők rendelkezésére és néhány szakállas puská. Mindezek használatához pedig egy boltozat alatt 20 mázsa lőport is találtak. Az 1598. évi hadjáratról készített jelentés összeállítója szerint a várat az 1593. évi ostrom után rendesen helyreállították, így ha módszeres várvívásra lett volna szükség, akkor néhány napig képes lett volna ellenállni, és feltételezhetően sok keresztény katona vesztette volna életét a falai alatt. Schwarzenberg itt őrségként a Sulz regimentből 100 gyalogost, valamint 100 pápai hajdút és 40 huszárt hagyott.⁶⁸

A keresztény sereg tehát folytatta hadműveletét és Veszprém ellen fordult. Az *Obrist-Feldmarschall* megakadályozandó, hogy a várba erősítést, hadianyagot vagy élelmet juttassanak be huszárokat és hajdúkat rendelt ki az utak ellenőrzésére. A portyázók még aznap éjjel rajtaütöttek a Veszprémből menekülő nőknél és gyerekeken, és valamennyiüket elfogták,

⁶⁴ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 56v.; ÖStA KA AFA 1598/8/2.; ÖStA KA AFA 1598/8/5. ; ÖStA KA AFA 1598/8/ad7.

⁶⁵ ÖStA KA AFA 1598/8/5.; ÖStA KA AFA 1598/8/ad7.

⁶⁶ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 56v.

⁶⁷ Itt már a két irat között két nap az eltérés.

⁶⁸ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 111v-112r.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 57r-58r.; ÖStA KA AFA 1598/8/ad8.

majd másnap a keresztény táborba hurcolták. Schwarzenberg augusztus 9-én hajnalban meg is indította seregét, ám hamarosan huszárok érkeztek azzal a hírral, hogy az őrség elmenekült a várból. Ők is fel akarták robbantani a rájuk bízott erősséget, azonban egy hódoltsági jobbágy ezt élete kockáztatásával megakadályozta, amikor a gyújtózsínórt eltávolította. A várban az elmenekült őrség 14 ágyút és 10 mázsa lőport hagyott hátra. Schwarzenberg Maróthy Mihály parancsnoksága alatt 150 pápai huszárt és ugyanannyi hajdút rendelt a véghely őrségéül.⁶⁹

Az *Obrist-Feldmarschall* huszárjait Vázsony és Tihany ellen rendelte. Előbbit őrsége üresen hagyta, míg utóbbiban még a védők egy része benne volt, és megpróbálták lerombolni a falakat. A huszárok azonban rajtuk ütöttek és a tihanyi őrség egy részét levágták, a többit pedig elfogták. Ezeket a várakat ezt követően szintén ellátták katonasággal.⁷⁰

Schwarzenberg ezt követően a kémjelentések és a foglyok kikérdezése után úgy vélte, hogy Székesfehérvárt is néhány nap múlva be lehetne venni. Erre azonban már nem kerülhetett sor hiába érkezett meg augusztus 10-én a táborba Nádasdy kerületi főkapitány 500 huszárral és 250 darabonttal, hiszen a hadjárat további folytatásához hiányzott az élelmiszer, a hadianyag, valamint a tüzérség szállításához szükséges lovak.⁷¹ Mindezeket belátva augusztus 12-én az *Obrist-Feldmarschall* seregével elindult Veszprémből és Pápa felé vette az útját.⁷²

Mint láthattuk Schwarzenberg 1598. július végén és augusztus elején végrehajtott, önállóan vezetett „villámhadjárata” kettős célt szolgált. Egyrészt sikerült visszafoglalni a Győr előterében lévő várakat, amelyeket még 1594-ben foglaltak el az oszmán csapatok. Ezzel helyreállt a Bécset védelmező győri központú végvidék védelmi rendszere. Másrészt sikerült újabb rést ütni a Budát védelmező várgyűrű nyugati felén. Igaz, azt is meg kell jegyezni, hogy a Székesfehérvár elleni támadás a nem megfelelő utánpótlás miatt végül elmaradt.

Mindeddig Schwarzenberg olyan hadműveleteit vettem számba, amelyek sikere nem csupán megtervezettségükön, hanem a gyors helyzetfelismeréseken múlt. A viszonylag kis erővel, az oszmán főseregnek a magyarországi hadszíntérén történő megjelenését megelőzően végrehajtott rajtaütésein és „villámhadjáratán” kívül azonban lehetősége nyílt megmutatni katonai képességeit elhúzódo ostromokban, valamint a háború legnagyobb, bár nem döntő csatájában Mezőkeresztes síkján.

⁶⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 112r-v.; ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 58r-v.; ÖStA KA AFA 1598/8/ad8.; *Hungler* 1986. 87. o.

⁷⁰ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 59r.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 475r., 493r-494v.

⁷¹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 59r-v.; ÖStA KA AFA 1598/8/2.; ÖStA KA AFA 1598/8/5.; ÖStA KA AFA 1598/8/ad7.

⁷² ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 60r.

Ahogy már korábban említettem Schwarzenberget az 1596. évi hadjárat idejére az uralkodó *Obrist-Feldmarschall* nevezte ki.⁷³ Feladatául azt szabhatták meg- annak ellenére, hogy ő egy Győr elleni támadást tartott ekkor célszerűnek, hogy további várakat foglaljon el a Budát védő erősséggyűri tagjai közül. Tehát még az oszmán főszereg megérkezését megelőzően július második felében a rendelkezésére álló csapatokkal elindult a Csallóközbe, hogy elfoglalja Vácot. Az ottani őrség azonban értesülve a keresztény had közeledtéről minden ingóságával és szállítható ágyújával (amit nem tudtak magukkal vinni, azt elásták) együtt Pestre menekült, a várat és a várost pedig felgyújtotta. Az ottmaradt keresztények azonban megfékeztek a lángokat és az épületek és falak jelentős részét megóvták a tűzvészől. Schwarzenberg pedig védelmükre már korábban kétszáz gyalogost és néhány száz lovaszt rendelt ki.⁷⁴ Maga az *Obrist-Feldmarschall* csapataival július 24-én ütött táborn Vác alatt és itt várta be a Miksa főherceggel érkező további egységeket (ezek augusztus 4-én futottak be).⁷⁵ Az itt megtartott augusztus 8-i haditanácson vita alakult ki, hogy a keresztény had Pest vagy Hatvan ellen támadjon. Végül az a döntés született, hogy először az utóbbit veszik ostrom alá, majd ezt követően vonulnak csak a Budával átellenben elhelyezkedő vár ellen.⁷⁶ A Zagyva folyó partján álló erősséget a Teuffenbach vezette felső-magyarországi hadak már 1594. április végétől egészen június végéig ostromolták, hiába.⁷⁷ A Miksa vezette keresztény had augusztus 15-én érkezett meg a vár alá, amelynek őrsége Arszlán bég vezetésével ismét komoly ellenállást fejtett ki. Istvánffy erről így számolt be: „Azonkívül az sáncokból az várnak kerítési harminchat álgúyból felette nagy vasgolyóbisokkal szüntelen rontatik vala, s az három rendben tölgyfából s agyagból tapasztott sövényből körülvetett palánk sok helyeken megrontatván és szaggattatván, leomlott vala, és egy torony is, melyből ... gyakorta taraszkokkal az tábor nyughatatlankodtatik vala, gyakor talállásokkal lerombolván ... Mindazonáltal még Arszlán magát az vele valókkal vitéz módra oltalmazza vala, az mennyire lehetett, az vitézlő nép munkájával bécsináltatván az hézagok, s az mieinket, kik az hely feladását kérik vala, semmi szót ki nem adván, kevély szívvel megveti vala.”⁷⁸ A védők ellenállása és a három sáncból történő hasztalan lövés mellett⁷⁹ azonban jóval nagyobb problémát jelentett az éhezés, a szomjúság, a kellemetlen időjárás és a mindezek nyomán

⁷³ ÖStA KA AFA 1596/12/ad6f.

⁷⁴ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.:448r.; *Ortelius* 2002. 111r.

⁷⁵ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.:448r. ; *Ortelius* 2002. 111r.

⁷⁶ *Gömöry* 1894a. 100-101.

⁷⁷ *Tóth* 2000. 151-152. o.

⁷⁸ *Istvánffy* 2009. 251. o. Hasonlót olvashatunk az 1596. évi *Fuggerzeitungban* is. ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.:359r.

⁷⁹ ÖStA KA AFA 1596/8/17.; *Gömöry* 1894. 103. o.

fellépő járványok.⁸⁰ Ortelius művéből tudjuk, hogy a keresztény had szűkében volt mind az élelmiszernek, mind az ivóvíznek, így „szegény katonák az éhségtől, a forróságtól és a munkától a sáncban egy hang nélkül összerogytak és ott meghaltak.”⁸¹ A betegek között ott találjuk Schwarzenberget is. A Fuggereknek a hatvani táborból augusztus 23-i dátummal elküldött jelentésben már az olvasható, hogy ő és Pálffy is valamiféle kórral küzd.⁸² Hat nappal később pedig azt jelentették, hogy Schwarzenbergnek láza van, és hat napon belül meg fog halni.⁸³ Az bizonyos, hogy az ostrom utolsó szakaszánál és a vár szeptember 3-i elfoglalásánál nem volt jelen. Azt azonban nem tudjuk, mikor hagyta el pontosan az ostromlók táborát. Ortelius szerint ez már augusztus 26-án megtörtént. Művében Schwarzenberg tettének indoklásaként azt hozta fel, hogy gyógyulása levegőváltozást igényelt.⁸⁴ Ezzel szemben az augusztus 31-i keltezéssel a hatvani táborból küldött jelentés arról számolt be, hogy csak az előző napon hagyta el a tábort és ment Egerbe kúraltatni magát a láztól.⁸⁵ Mindezek alapján megállapítható, hogy Schwarzenberg egészségügyi állapota miatt kevésbé szólhatott bele a mintegy három hétig elhúzódott ostrom menetébe.

Ha hihetünk az 1598. év végén összeállított hadijelentésnek, akkor a Győr előterében álló erősségek elfoglalását követően már augusztus 19-én Schwarzenberg egy Buda elleni támadást tervezett. Ekkor kapta meg ugyanis Miksa főherceg levelét arról, hogy Szaturdzsi Mehmed szerdár Várad megostromlására készül.⁸⁶ Tehát minden, az 1596-ban megfogalmazott feltétel teljesült Buda ostromához: oszmán kézen lévő vár nem maradt a keresztény had hátában és az oszmán főserg is eltávolodott a főhadszíntértől. Az *Obrist-Feldmarschallt* három tényező együttes hatása is azonban megfosztotta a rá jellemző gyors cselekvés lehetőségétől. Egyrészt a Győrnél átkelő seregének mozgását lelassította egy augusztus 22-én hirtelen jött dunai áradás, amely elmosta a hajóhidakat. Napokba tellett mire sikerült újra helyrehozni ezeket.⁸⁷ Másrészt, bár erői elegendőek voltak az augusztusi „villámhadjáráthoz”, ám a magyarországi oszmán hódoltság fővárának a bevételehez már kevés katonával rendelkezett. Ráadásul már ezt sem tudta terve szerint befejezni, hiszen nem volt elegendő utánpótlás, illetve a szállításához szükséges szekér. Így kénytelen volt mind az újabb erősítésre, mind pedig az élelmiszerre és hadianyagra várni. Harmadrészt maga az 1598.

⁸⁰ A későbbiekben erről még részletesebben esik szó.

⁸¹ Ortelius 2002. 112r.

⁸² ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.:376r.

⁸³ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.:369r.

⁸⁴ Gömör 1894. 105. a.; Ortelius 2002. 113r.

⁸⁵ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.:355v.

⁸⁶ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 60v-61r.

⁸⁷ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 61r.

esztendő *Obrist-Feldgeneraljává* megtett Mátyás főherceg nem tudta eldönteni, hogy Miksa főherceg megsegítésére vonuljon-e, mivel utóbbi augusztus 25-i levelében kérte erőik egyesítését és így Várad felmentését, vagy kihasználja a kínálkozó alkalmat és Budát ostromolja. A döntéshozatal előtt tehát Schwarzenbergtől egy szakvéleményt kért ez ügyben, aki össze is hívta jelenlévő *Obristjait* tanácskozásra az ügyben. A tanácskozás végeztével közösen elfogadott válasz tökéletesen visszaadja mindazon tudás és tapasztalat egészét, amellyel Schwarzenberg bírt. Egyrészt újra hangsúlyozta Buda stratégiai szerepét, megemlítve, hogy amennyiben az oszmán főserg a vár felmentésére indulna, úgy két tűz közé kerülne, hiszen a hátukba kerülhetnének az erdélyi és a felső-magyarországi csapatok. Másrészt – visszaemlékezve az 1596. évi eseményekre – hangsúlyozták a tanácskozás résztvevői, hogy a Felső-Magyarországra vonulás hosszú, költséges, fáradalmas és legfőképpen hiábavaló volna, mivel a Váradot ostromlókat semmiben sem akadályozná meg. Ennek megfelelően egy Buda elleni támadás tervét támogatták, amit mind az uralkodó, mind pedig Mátyás főherceg elfogadott.⁸⁸ Meg kell azonban említenem, mikor a Schwarzenberg vezette sereg szeptember 21-én Esztergomhoz ért, és egyesült az itt álló csapatokkal, újabb haditanácsot tartottak a hadművelet céljáról. Itt újra arról született határozat, hogy az összegyűlt keresztény had Buda ostromára vonuljon inkább, mint Felső-Magyarországra.⁸⁹

Schwarzenberg egészen Mátyás főherceg táborba érkezéséig, október 9-ig egyedül vezette a hadműveleteket.⁹⁰ Buda ostroma október 3-án vette kezdetét, mikor is az egész keresztény had átkelt a Duna jobb partjára és először összecsapott az őrség lovasaival.⁹¹ A következő napon az egész sereget csatarendbe állíttatta, majd így egészen Budáig nyomult előre, kartánylövésnyire megközelítve a Cigány- vagy Basa várost. A Budáról kitört lovassággal egészen sötétedésig csatároztak a szőlőhegy körül. Schwarzenberg, miután az általa kirendelt kozákok, magyar lovasok és vallon lovasok elűzték a törököket, a stratégiai fontosságú pontokat magyar és német gyalogsággal megszállta. Védelmükre sáncot ásított velük és tüzérséget vonatott előre.⁹² Addigra már táborot vertek és elfoglalták a Cigány- vagy Basa várost is (október 5-én), és elkezdte lövettetni három sáncba húzatott ágyúival a Víziváros falait.⁹³ Bár Thurzó György október 8-i levelében megjegyezte, hogy azon „elég kicsin törés

⁸⁸ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 62r-63r.

⁸⁹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 64v-65r.

⁹⁰ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 609v.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 618v.

⁹¹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 66r-v.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 608r-v.

⁹² ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 67r-68r.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 608v.

⁹³ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 68r-69r.; ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 599r-v.

vagyon, ki mit még csak egyszer sem ustromolhatták meg.”⁹⁴ A főherceg megérkezését követően is az ostrom egyik legfőbb motorja maradt.⁹⁵ A Víziváros október 10-i bevetését követően⁹⁶ minden energiáját a felsőváros és a vár elfoglalására fordította. Egy Bécsből október 24-én a Fuggerekhez küldött levélben azt olvashatjuk, hogy a Vízivárosból huszonegy löveggel törette a falakat és két aknát is ásatott a védművek alá.⁹⁷ Emellett a várral szemközt, a Várhegy déli oldalára rendelt katonaságot és tüzérséget, valamint az őrsége által magára hagyott Gellért-hegyi erődöt megszállók az ott talált ágyúkkal is törték a falakat.⁹⁸ Ez utóbbinak a sáncait Schwarzenberg maga is megszemlélte október 16-án reggel.⁹⁹ A keresztény erőknek azonban sem a felsővárost, sem pedig a várat nem sikerült elfoglalniuk, és november 2-án dolgvégezetlenül voltak kénytelenek elvonulni.¹⁰⁰ Úgy vélem, hogy a kudarcért nem Schwarzenberget tehetjük felelőssé, hanem két egymással szorosan összefüggő tényező vezetett ide. Hiába született döntés már augusztus végén Buda ostromáról, a keresztény had lassú gyülekezése és felvonulása értékes időtől fosztotta meg a hadvezért. Utóbbi ráadásul már előrevetítette mindazokat a problémákat, amelyekkel később az ostrom során meg kellett birkóznia. Jelesül, és ismételten, a hadakozáshoz már kedvezőtlen időjárással. Hiába érkezett meg az egész hadsereg szeptember 22-én Esztergom alá, a nagy esőzés és az erős szél miatt a Dunán és az Ipolyon átívelő hidak építéséhez hozzá sem tudtak még addigra kezdeni. Az elővédet adó magyar és kozák lovasság ugyan szeptember 24-én elindult, ám a felázott talajon szekereik elakadtak, így az Ipolyig sem jutottak el.¹⁰¹ Az időjárás azonban a későbbiekben sem fogadta kegyeibe a keresztény hadsereget. Johann Eustach von Westernach birodalmi főhadbiztos már október 7-i jelentésében azt tudatta az Udvari Haditanáccsal, hogy a budai táborban lévő birodalmi rendek zsoldján felfogadott lovasok közül a nagy hideg miatt sokan betegen fekszenek sátraikban és összeeszkábált kunyhóikban.¹⁰² Hat nappal később (október 13.) a táborból származó haditudósításban azt olvashatjuk, hogy a nagy hideg szelek miatt addig a katonaság – megfelelő ruházat híján¹⁰³ - nagyon rossz állapotban van, és nem lehetett semmilyen ostromműveletre sem vállalkozni.¹⁰⁴

⁹⁴ *Thurzó* 1876. I. 251. o.

⁹⁵ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 653r.

⁹⁶ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 70v-71v.; *Hatvani* 1859. 98. o.; *Thurzó* 1876. I. 253. o.; *Kjátib Cselebi* 1916. 284-285. o.

⁹⁷ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8971. Fol.: 637v. Vö.: *Kjátib Cselebi* 1916. 285. o.

⁹⁸ *Hatvani* 1859. 100. o.

⁹⁹ *Hatvani* 1859. 100. o.

¹⁰⁰ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 72r-73v.

¹⁰¹ ÖStA HHStA H AA Fasc. 132. Fol.: 65r.

¹⁰² ÖStA KA Hofkriegsrat Akten (HKRA) Prag. No. 22.

¹⁰³ ÖStA KA HKRA Prag. No. 25.

¹⁰⁴ *Hatvani* 1859. 97. o.

A szeles időjárást azonban csakhamar tartós esőzés és havazás követte.¹⁰⁵ Szamosközy minderről azt jegyezte fel, hogy „a kedvezőtlen időjárás, minden hadi vállalkozás ellensége, amelyet Budánál a folytonos esőzésen kívül még a havazás is súlyosbított, elütötte Schwarzenberget a város elfoglalásának reményétől: a falakat nem lehetett a terveknek megfelelően nagyobb ágyúkkal lövetni, és a csúszós utak miatt a katonákat sem lehetett a meredek hegyoldalban – a vár a hegy hátán épült – rohamra vezényelni. Mert bármennyire is erőlködtek is, a felázott, sáros út minden kísérletet kudarcra kárhoztatott; nem volt olyan hely, ahol esés vagy csúszás nélkül meg lehetett volna állni, vagy ahová lépni lehetett volna.”¹⁰⁶ Később pedig az erdélyi történetíró még megjegyezte, hogy „a legnagyobb akadályt az út nehézsége jelentette: ezzel még az ellenségénél is jobban meg kellett kínlódn.”¹⁰⁷ Nem csodálkozhatunk tehát rajta, hogy a hadsereg orvosaként a hadjáratban résztvevő Tobias Coberus az ítéletidővel kapcsolatban úgy vélekedett, hogy a keresztény sereget ért természeti csapásokért – eső, viharok, hideg – a sátán és a török varázslók voltak felelősek.¹⁰⁸

Schwarzenberg azonban az 1596. esztendőben nem csupán ostromokban mutathatta meg hadvezetői képességeit, hanem csatában is. Az *Obrist-Feldmarschalli* tisztséghez tartozó feladatoknak megfelelően már a hadsereg felvonulásának koordinálását is el kellett látnia. A Fuggereknek Bécsből szeptember 28-án küldött jelentésben azt olvashatjuk, hogy Miksa főherceg négy nappal korábban (szeptember 24-én) az esztergomi táborban rendelkezésére álló összes katonát megmustrálta, amely egészen éjszakáig tartott. Majd kihirdette, hogy mindenki számára hat napra elegendő élelmet biztosítsanak és mindenki saját zászlója alatt maradjon, készen az indulásra. A keresztény sereg felkészítésében Schwarzenberg már nem vett részt, mivel őt már korábban Váchoz rendelték. Erre azért volt szükség, mivel Miksa főherceg ekkor még azt tervezte, hogy innen Hatvanon keresztül vonulva siet Eger felmentésére.¹⁰⁹ Mint ahogyan Istvánffy történeti művében szerepel, végül az eredeti elképzelést elvetették, és a keresztény sereg az Ipoly és a Sajó völgyében menetelt a következőképpen: „az ő [Miksa főherceg] népét háromfelé osztva, elébb indítá, úgyhogy Pálffy magyar kopjás lovasokkal s gyalogokkal Szent Mihály havának utolsó napján előlmenne, s az nemesség hadai Szécsénynél eleiben mennének. Ezeknek pedig Schwarzenburg, az [Miksa főherceg] képebeli, az német hadnak fele részével utánamenne, az utolsó sereget az lövészszámokkal ő maga vinné, és Mindszent havának negyedik napján

¹⁰⁵ *Hatvani* 1859. 101-102. o

¹⁰⁶ *Szamosközy* 1977. 155. o.

¹⁰⁷ *Szamosközy* 1977. 156. o.

¹⁰⁸ *Coberus* 1685. 9. o.

¹⁰⁹ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 269-270r.

útnak indulna.”¹¹⁰ Miksa csapataihoz október 18-án Sajóvamosnál csatlakoztak Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem, valamint Teuffenbach felső-magyarországi katonái.¹¹¹ A mintegy 50 000 főre duzzadt egyesített sereg innen vonult tovább a szultáni had ellen. Istvánffy szerint Miksa a kémektől és az elfogottak vallomásaiból arról értesült, hogy az oszmán had 30 000 katonával október 21-én vagy az éjszaka folyamán vagy hajnalban rajta akar ütni a keresztények miskolci táborán. Ezért „Schwarczemburnak, képebelinek, valóságosan megparancsolá, hogy az tábort kocsikkal és szekerekkel körülvénné, kétannyi számú strázsát állítna, s éjféلكor újabb-újabb vitézekkel azt változtatná, s minden felfegyverkezve készen lenni hadna.”¹¹²

Az első találkozóharcra azonban csak október 22-én került sor. A Mályi és Nyék térségében éjszakázott keresztény sereg a rajtaütések, valamint a csatarend gyors kialakítása érdekében négy oszlopban vonult fel. Ennek az alakzatnak a kialakítása, amely feladatnál Schwarzenbergre igen nagy felelősség hárult, igen bonyolult és időigényes művelet volt. Így nem lepődhetünk meg azon, hogy csak a késő délután folyamán fedezték fel az oszmán sereg előőrseit.¹¹³ A kialakuló összecsapásnak az éjszaka beállta vetett véget. A harcban a Schwarzenberg, Pálffy és Király vezette katonaság jelentős veszteségeket okozott az oszmán hadnak. Istvánffy szerint utóbbiak közül közel ezer janicsár és négyszáznál több, főként portai lovas esett el, míg saját veszteségként tizenöt főt említett. Ráadásul a keresztények negyvenhárom ágyút is zsákmányoltak.¹¹⁴ A „magyar Livius” azt is lejegyezte művében, hogy Báthory Zsigmond az elért diadaltól fellelkesülve Miksa főherceg engedélye nélkül erdélyi hadaival átkelt a Csincse-patakon és a többi hadak vezetőit is erre biztatta. A megtartott haditanácson azonban úgy döntöttek, hogy visszahívják az összes egységet a túlpartról, mivel az egész napos menetelésben a sereg elfáradt.¹¹⁵ Ezzel szemben a főherceg saját, a csatát követően október 28-án Kassán lejegyzett jelentésében az szerepel, hogy ő maga nyomult volna az oszmán had után a következő napon (október 23-án), ám a beérkezett hírek és saját hadainak kimerültsége miatt a megtartott tanácskozáson az a döntés született, hogy a

¹¹⁰ Istvánffy 2009. 257. o.

¹¹¹ Istvánffy 2009. 260. o.

¹¹² Istvánffy 2009. 261. o.

¹¹³ Kelenik 2003. 115. o.

¹¹⁴ Istvánffy 2009. 261-262. o. Vö.: ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 144r-v., Gömör 1892. 395. o.; Kelenik 2003. 115-116. o.

¹¹⁵ Istvánffy 2009. 262. o. Vö.: Kelenik 2003. 115-116. o.

keresztény katonák a következő két napot pihenéssel töltik, majd csak 25-én indulnak az ellenség nyomába.¹¹⁶

A keresztény hadvezetés közben arról is döntött, „mivelhogy azon a helyen sem zsákmányra, sem fahordásra, sem itatásra alkalmatosság nem vala, jobb s alkalmatosb helyet választván, az tábort Kereszttestől fertály mérföldre szállítani tetszik.”¹¹⁷ A sátrak felverése és a táborhely védelmére kialakított sáncok és szekérvár felállítása csak október 24-én fejeződött be. Ugyanezen a napon megjelentek a tatárok, akikkel a keresztény katonaság több alkalommal is összecsapott a nap folyamán. A különböző híradásokból Miksa főherceg és seregének vezetői arról értesültek, hogy a szultáni had közeledik feléjük.¹¹⁸ Az ekkor tartott haditanácson az a döntés született, „hogy jobb s hasznosabb lenne, ha azt bátorságosb helyen megvárnák, hogysemmint eleibe mennék.”¹¹⁹ Miksa főherceg tehát lemondva eredeti tervéről nem nyomult előre,¹²⁰ sőt október 25-én egész éjszaka vonult, ám reggelre csatarendben álló oszmán főszereg képe bontakozott ki előtte.¹²¹ Ezen a napon az összecsapásokban Schwarzenberg ismét személyesen is közbeavatkozott.¹²²

Az összecsapást követően Miksa visszahúzódott csapataival táborába és megparancsolta Schwarzenbergnek, „hogy mindeneknek a táborszerte meghirdette, hogy minden virradat elől a mezőn zászlójok alatt seregekben fegyverben állana.”¹²³ A főherceg tehát másnap, október 26-án is harcra készült. Saját jelentése szerint azt tervezte, hogy csapatait nem osztja meg a két átkelő között, hanem átengedi a patak túlsópartjára az oszmán főszereg egy részét, és így teljes erejével támadhat rájuk.¹²⁴

Másnap tehát csatarendbe állt a keresztény had, várva a támadást. Kelenik József rekonstrukciója szerint ezt úgy alakította ki Schwarzenberg, hogy egyrészt mind támadásra, mind védekezésre alkalmas legyen. Másrészt az öt különféle csapatnem mindegyike a csatarenden belül azt a helyet foglalja el, ahol a leghatékonyabban tud harcolni.¹²⁵ A kibontakozó csata kezdetben a keresztény fegyverek győzelmét ígérte.¹²⁶ Miksa jelentése

¹¹⁶ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 144v.; *Gömöry* 1892. 395-396. o.

¹¹⁷ *Istvánffy* 2009. 262. o.

¹¹⁸ *Gömöry* 1892. 396. o.; *Kelenik* 2003. 117. o.

¹¹⁹ *Istvánffy* 2009. 262-263. o.

¹²⁰ *Gömöry* 1892. 396. o.

¹²¹ *Kelenik* 2003. 118. o.

¹²² *Istvánffy* 2009. 263. o.

¹²³ *Istvánffy* 2009. 264. o.

¹²⁴ *Gömöry* 1892. 396. o.

¹²⁵ *Kelenik* 2003. 120-121. o.

¹²⁶ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 145v.; *Gömöry* 1892. 396. o.; *Istvánffy* 2009. 265. o.

szerint a mocsáron átkelt oszmán had elleni támadás sikerén fölbuzdulva az erdélyi fejedelem és Pálffy elkezdte kérlelni és győzködni őt arról, hogy az eredeti haditervet felrúgva nyomuljanak át a patakon és a sikert valódi győzelemmé fejlesszék.¹²⁷ A főherceg végül engedett és „akkoron Schwarczemburnak meghagyja, hogy jó rendtartással a hadat általköltöztesse.”¹²⁸

Az eredetileg meghatározott terv feladása volt az a momentum, amely megpecsételte a keresztény had sorsát, amelyben szertefoszlott a győzelem lehetősége. Az immáron az oszmán táborért folyó harcban a sereg rendje felbomlott, a katonák egy jó része fosztogatni kezdett. A szultán védelmére rendelt janicsárok, valamint Cigala pasa hátvédlovasságának támadása megingatta, mind az első, mind pedig a második keresztény hadrendet. Menekülésük csakhamar pánikszerű futássá változott.¹²⁹ Felmerül a kérdés, miért nem avatkozott közbe a keresztény hadvezetés a válságos pillanatban? Egyrészt mivel maguk is a csapatok mellett tartózkodtak, így csak a harcmező kis részéről rendelkezettek bármiféle információval. Másrészt a nehezen felszálló lőporfüst, majd a leszálló köd tovább nehezíthette tájékozódásukat. Harmadrészt úgy tűnik, hogy mind Miksa, mind pedig Schwarzenberg a visszaözlönöket látva túl gyorsan tűnt el a csatatérről. Egy a Fuggereknek november 19-i dátummal Prágából küldött jelentésben azt olvashatjuk, hogy Pálffynak és Teuffenbachnak a katonaság, valamint az erdélyi had egy része is a patakon átlábalva újra összegyűlt a megerősített táborban. Ez a hely alkalmas lett volna a csapatok újraszervezésére, amennyiben lett volna valaki, aki ezt megteszi. Azonban sem a főherceget, sem pedig Schwarzenberget nem találták ott, így a saját és a zsákmányolt ágyúkkal együtt ők is elvonultak.¹³⁰

Az *Obrist-Feldmarschall* sorsáról egy ideig nem is tudtak semmi bizonyosat. A csata elvesztésének híre november 3-án jutott el Prágába, és a beszámoló szerint Schwarzenberg is meghalt.¹³¹ A Fuggerekhez november 21-i dátummal Bécsből érkezett jelentésben olvashatunk először arról, hogy a városban látták, azaz túlélte a csatát.¹³²

Milyen kép bontakozik ki ezek alapján a hadvezér Schwarzenbergről? Úgy gondolom, hogy tapasztalatait, szakértelmét, de ha kellett, akkor mások ötleteit, terveit (legyen az stratégiai vagy haditechnikai) is adaptálta a magyarországi hadszíntéren, és tudása legjavát adva

¹²⁷ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 146r.; *Gömöry* 1892. 397. o.; *Kelenik* 2003. 122. o.; *Istvánffy* 2009. 266. o.

¹²⁸ *Istvánffy* 2009. 266. o.

¹²⁹ *Kelenik* 2003. 124. o.

¹³⁰ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 90r-v.

¹³¹ ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 127r.

¹³² ÖNB Fuggerzeitungen Cod. 8969. Fol.: 83r-v.

igyekezett ezeket megvalósítani. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy cselekvési lehetőségei természetesen nem lehettek függetlenek a helyi domborzati, éghajlati és vízrajzi körülményektől és a kor, valamint a Habsburg Monarchia logisztikai fejlettségétől. Kudarcai ellenére is jó és sikeres katona volt tehát, akinek „munkásságát” az udvar is megfelelő módon honorálta. Az uralkodó 1596-ban tanácsosi, egy esztendővel később hadi tanácsosi címet is adományozott számára.¹³³ A sikeres győri rajtaütést követően az Udvari Haditanács 1598. augusztus 1-i dátummal a *General* titulust javasolta részére.¹³⁴ Arra vonatkozóan sajnos nem áll rendelkezésemre további adat, hogy ezt meg is kapta volna. Az azonban bizonyos, hogy az uralkodó 1599. június 5-én Prágában lovaggá ütötte.¹³⁵ Az azévi hadjáratra pedig nem csupán az *obrist-feldmarschalli*, hanem az *Obrist-Feldgeneral* megbízott helyettesi tisztségét is megkapta.¹³⁶ Ennek a felfelé ívelő karriernek vetett véget 1600. július 29-én egy lázadó vallon puskájából leadott lövés.

Bibliográfia

Antonitsch 1975. *Evelyn Antonitsch*: Die Wehrmaßnahmen der innerösterreichischen Länder im dreizehnjährigen Türkenkrieg 1593-1606. Diss. Graz, 1975.

Banfi 1939. *Florio Banfi*: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 40 (1939) 1–33. o.

Coberus 1685. *Tobias Coberus*: Observationum medicarum castrensiū Hungaricarum decades tres. Helmstadt, 1685.

Fronsperger 1573. *Leonhard Fronsperger*: Von Schanzen vnnnd Befestigungen vmb die Feldtlager auffzuwerffen....Frankfurt am Main, 1573.

Gömöry 1892. Miksa főherceg jelentése Rudolf császár és magyar királyhoz a mezőkeresztesi csatáról. Közli *Gömöry Gusztáv*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 5 (1892) 394–399. o.

¹³³ ÖStA KA ZSt Sonderreihe Best. 511/1598.; ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 199. Fol.: 7v. No. 57.; *Pálffy – Perger* 1998. 245-246. o.

¹³⁴ ÖStA KA HKR Wien Pr. Reg. Bd. 201. Fol.: 20r. No. 8.; *Pálffy – Perger* 1998. 246. o.

¹³⁵ *Schwarzenberg* 1963. 107. o.; *Pálffy – Perger* 1998. 246. o.

¹³⁶ ÖStA KA ZSt Sonderreihe Best. 636/1599.; ÖStA KA AFA 1599/6/6.; *Schwarzenberg* 1963. 107. o.; *Pálffy – Perger* 1998. 246. o.

- Gömöry* 1894. *Gömöry Gusztáv*: Hatvan ostroma és bevétele 1596-ban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 7 (1894) 96–107, 242–254. o.
- Hatvani* 1859. *Hatvani (Horváth) Mihály*: Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. III. kötet (1553–1608). Pest, 1859.
- Heischmann* 1925. *Eugen Heischmann*: Die Anfänge des stehenden Heeres In Österreich. Wien, 1925.
- Hummelberger – Peball* 1974. *Walter Hummelberger – Kurt Peball*: Die Festungen Wiens. Wien, 1974.
- Istvánffy* 2009. *Istvánffy Miklós* Magyarok dolgairól írt históriája TÁLLYAI Pál XVII. századi fordításában. Reprint. Budapest, 2009.
- Ivanics* 1994. *Ivanics Mária*: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest, 1994.
- Jedlicska* 1897. *Jedlicska Pál*: Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552–1600. Eger, 1897.
- Kalmár* 1961. *Kalmár János*: A petárda szerepe Győr 1598. évi visszavívásában. *Arrabona. A Győri Múzeum Évkönyve* 3 (1961) 79-100. o.
- Kelenik* 1998. *Kelenik József*: Tata helye és szerepe a végvári rendszerben a 16. század utolsó harmadában. In: Tata a tizenötéves háborúban. *Annales Tataienses* I. Szerk. *Fatuska János–Fülöp Éva Mária–ifj. Gyüszti László*. Tata, 1998. 59–76. o.
- Kelenik* 2003. *Kelenik József*: A mezőkeresztesi csata (1596. október 26.). In: Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái. Szerk. *Hermann Róbert* Budapest, 2003. 111-130. o.
- Kjátib Cselebi* 1916. *Kjátib Cselebi* fezlíkjéből. In: Török történetírók. III. kötet (1566–1659). Fordította *Karácson Imre*, sajtó alá rendezte *Szekfü Gyula*. Budapest 1916. 200-388. o.
- Kozics* 1891. *Kozics László*: Győr vár 1594-től 1598-ig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 4 (1891) 489–508, 683–702. o.

Meynert 1854. Hermann Meynert: Geschichte der K. K. österreichischen Armee. Ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thaten und Feldzüge von der frühesten bis auf die neuere Zeit. Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung in der Österreichischen Monarchie zur Zeit Kaiser Maximilian's I. und bis zum dreissigjährigen Kreige. Wien, 1854.

Ortelius 2002. Hyeronimus Augustinus Ortelius: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Nürnberg, 1602. Reprint: Győr, 2002.

Pálffy 1997. Pálffy Géza: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította Pálffy Géza. Szerk. Hermann István. Pápa, 1997.

Pálffy 1999. Pálffy Géza: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.

Pálffy – Perger 1998. Pálffy Géza – Richard Perger: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremléke Bécsben (16–17. század). Fons, 5 (1998) 2. sz. 207-264. o.

Pecsevi 1916. Pecsevi Ibrahim tarikhjából. In: Török történetírók. III. kötet (1566–1659). Fordította Karácson Imre, sajtó alá rendezte Szekfű Gyula. Budapest, 1916. 71-193. o.

Redlich 1954. Fritz Redlich: Der Markatender. Vierteljarschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 41 (1954) 227-252. o.

Schwarzenberg 1963. Karl Fürst zu Schwarzenberg: Geschichte der reichsständischen Hauses Schwarzenberg. (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte. Reihe IX. Darstellungen aus der fränkischen Geschichte Bd. 16. ; Bibliothek familiengeschichtlicher Arbeiten XXX.) Neustadt an der Aisch, 1963.

Schwendi 1594. Lazarus von Schwendi: Kriegsdiscurs. Von Bestellung deß ganzen Kriegswesens. Frankfurt am Main, 1594.

Szakály 1981. Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest, 1981.

Szakály 1983. Szakály Ferenc: A török megszállás alatt. In: Szeged története. I. kötet. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1983. 537-738. o.

Szamosközy 1880. Szamosközy István történeti maradványai. 1542-1608. IV. vegyes följegyzések. Kiadta: *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1880.

Szamosközy 1976. *Szamosközy István*: Erdély története 1598-1599, 1603. Ford.: *Borzsák István*. Budapest, 1977.

Thurzó 1876. Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szentmihályi Czobor Erzsébethez. I–II. Közreadja: *Kubinyi Miklós*. Budapest, 1876.

Tóth 1985. *Tóth Sándor László*: A török haditevékenység akcióradiusza a 15 éves háborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 32 (1985) 4. sz. 761–785. o.

Tóth 2000. *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.

Tóth 2004. *Tóth Sándor László*: Esztergom 1594.évi sikertelen ostroma. In: A végvári dicsőség nyomában. Tanulmányok Balassi Bálintról és koráról. Szerk.: *Kiss Gábor Ferenc* és *Kruppa Tamás*. Szeged, 2004. 7-25. o.

Varga 2009. *Varga Szabolcs*: Irem kertje. Pécs története a török hódoltság korában (1526–1686). Pécs, 2009.

Veltzé 1902. Die Wiener Stadtguardia. (1531-1741). Nach Originalquellen bearb.: *Alois Veltzé*. In: *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien*. 36-37 (1902) 1-213. o.

Veress D. 1993. *Veress D. Csaba*: A győri vár. Budapest, 1993.

Vocelka 1985. *Karl Vocelka*: Rudolf II. und seine Zeit. Wien–Graz–Köln, 1985.

Rezümé

John Keegan *A parancsnoklás álarca* című művében megfogalmazott öt imperatívuszt, amelyet a hadvezérnek a siker érdekében követnie, betartania kellett. Meglátásom szerint ezek közül a legfontosabb a keegani negyedik parancsolóan fontos tennivaló, azaz a cselekvés, amelynek a vizsgált személy, azaz jelen esetben Adolf von Schwarzenberg tudásán és

„látásán” kell alapulnia. Úgy gondolom, hogy tapasztalatait, szakértelmét, de ha kellett, akkor mások ötleteit, terveit (legyen az stratégiai vagy haditechnikai) is adaptálta a magyarországi hadszíntéren, és tudása legjavát adva igyekezett ezeket megvalósítani. Cselekvési lehetőségei természetesen nem lehettek függetlenek a helyi domborzati, éghajlati és vízrajzi körülményektől és a kor, valamint a Habsburg Monarchia logisztikai fejlettségétől. Kudarcai ellenére is jó és sikeres katona volt tehát, akinek „munkásságát” az udvar is megfelelő módon honorálta.